

УДК 636.2.033 338.439

Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор кафедри
обліку і правового забезпечення АПВ
Тернопільський національний економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням агропромислового комплексу є забезпечення населення країни м'ясною продукцією. Визначальними об'єктивними чинниками розвитку цієї галузі є продовольчі, соціально-економічні, ресурсні та екологічні. Світовий досвід розвинутих країн показує, що збільшити виробництво м'яса та поліпшити його якість можна на основі прийняття стратегічних пріоритетів розвитку галузі тваринництва.

Сьогодні в Україні немає іншого шляху, окрім зміни пріоритетів у розвитку агропромислового виробництва у напрямі тваринництва. Основну увагу потрібно приділяти громадському тваринництву – його технічному і технологічному переозброєнню на основі високотехнологічних, адаптивних, ресурсощадливих технологій і використання високопродуктивного поголів'я тварин. Стан тваринництва є важливим індикатором розвитку соціально-економічної системи. Його функціонування пов'язане з багатьма галузями національної економіки, які впливають на нього в частині ресурсозабезпечення і розвитку споживчого ринку. Тваринництво є важливим джерелом формування продовольчих ресурсів, яке відповідно до особливої виробничої значущості та специфіки галузевої структури має стати стабілізатором соціально-економічної ситуації, сприяти створенню власного потенціалу та умов для розширеного відтворення в більшості галузей національної економіки. Тваринництво, як одна з головних галузей сільського господарства, повинно забезпечувати населення основними видами продовольства, а підприємства харчової промисловості сировиною. Частка сільського господарства у структурі національної економіки не тільки вказує на рівень його розвитку, а й виражає певну тенденцію змін реального сектору у галузевій структурі, закономірностей розміщення та інтенсивності ведення спеціалізованих галузей у відповідних природно-економічних умовах, а також продовольчого забезпечення основних суспільних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань теорії, методології і практики формування та функціонування аграрної економіки і тваринництва, зокрема, присвячені праці відомих учених: І. Баланюка [1], П. Березівського [2], М. Віткова [3], М. Калінчика [4], В. Месель-Веселяка [5], М. Одінцова [6], П. Саблука [7], А. Стельмашука [8], В. Топіхи [9], О. Ульянченка [10], В. Яценка [11] та інших.

Проте, у теоретичному та методологічному аспектах залишаються недостатньо вивченими проблеми розробки ефективних стратегій розвитку тваринництва.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концептуальних засад та розробка стратегічних напрямів розвитку тваринництва України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Призупинити занепад м'ясного скотарства та підвищити конкурентоспроможність його продукції можна за умови розробки і виконання довгострокової національної програми відродження та стабілізації м'ясопродуктового підкомплексу. Основні положення зазначеної програми мають розроблятися на базі прийнятих законів розвитку сільського господарства та прогнозів розвитку галузі, указів Президента щодо ціноутворення й функціонування аграрного ринку. При розробці цієї програми потрібно передбачати насамперед зростання обсягів виробництва м'яса яловичини на основі збільшення чисельності поголів'я та підвищення їх середньодобового приросту ваги.

М. В. Зубець, аналізуючи проблему розвитку м'ясного скотарства в контексті національної продовольчої безпеки, зазначає, що необхідно виходити з тих суттєвих негативних змін, які сталися у функціонуванні галузі тваринництва в процесі так званого реформування агропромислового комплексу. До найбільш суттєвих з них, які мають пряме відношення до національної продовольчої безпеки, належать:

- значне – у 2–8 разів (залежно від виду) – скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин;
- суттєве зростання собівартості і зниження рентабельності виробництва продукції тваринництва [12, с. 19].

Прискорений розвиток м'ясного скотарства в найближчий час і на перспективу тісно пов'язаний з вирішенням найважливішого державного завдання – створення продовольчої незалежності та безпеки країни, зниження імпорту м'ясопродуктів. Успішній реалізації цього завдання сприяють природні умови, що дають змогу виробляти при маловитратній технології конкурентоспроможну яловичину високої якості, а також наявність генофонду з великим потенціалом продуктивності порід, добре адаптованих до умов розведення в різних регіонах країни. Саме тому

створення умов для формування ефективного виробництва є вкрай необхідним і першочерговим завданням, яке вимагає негайного вирішення. Вважаємо, що розвиток м'ясного скотарства – це надзвичайно важливий стратегічний пріоритет національної продовольчої безпеки України.

О. В. Скидан вважає, що основним пріоритетом аграрної політики має бути формування продовольчої безпеки держави. Інші завдання, навіть першочергового характеру, варто розглядати як складові зазначеного пріоритету. З метою вирішення проблеми продовольчої безпеки найбільш необхідною є розробка нової державної аграрної політики, яка має визначити стратегічні орієнтири та завдання розвитку агропродовольчої сфери країни з одночасною розробкою основних механізмів їхньої реалізації. Вказана політика повинна мати системний характер функціонування, охоплюючи не тільки агропродовольчу сферу, а й питання здорового харчування населення, якості та безпеки продовольства, розвитку сільських територій, наукового забезпечення вказаних процесів та ін. [13, с. 52].

Стратегічними пріоритетними напрямками розвитку м'ясного скотарства та підвищення його конкурентоспроможності мають бути: державна підтримка розвитку м'ясного скотарства; удосконалення породного складу тварин м'ясного напрямку; впровадження інноваційно-інтенсивних технологій вирощування тварин; формування та функціонування ринку м'яса яловичини; сприяння залученню інвестицій у галузь; удосконалення системи ціноутворення; спрощення системи оподаткування.

Отже, метою стратегії розвитку галузі м'ясного скотарства України у довгостроковій перспективі є формування ефективного та стабільного виробництва якісного м'яса яловичини, що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, насичення ринку доступними для всіх верств населення м'ясними продуктами харчування, забезпечуватиме промисловість сировиною. Для її реалізації потрібно пришвидшити відродження галузі м'ясного скотарства і на цій основі зменшити імпорт м'яса яловичини при поступовому підвищенні споживання рекомендованих норм харчування на душу населення, а також сформувати організаційно-технологічні та фінансово-економічні умови з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників й одночасно поліпшити рівень зайнятості на сільських територіях. Стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України у національному вимірі має реалізуватися на основі підвищення конкурентоспроможності та якості м'ясної продукції, що передбачає модернізацію кормовиробництва, ресурсної забезпеченості матеріально-технічної і організаційно-технологічних компонентів, створення сприятливих фінансово-економічних умов функціонування високоефективного тваринництва.

На наш погляд, обґрунтування стратегії розвитку м'ясного скотарства повинне здійснюватись у такій послідовності:

1. Моніторинг зональних і регіональних особливостей, сільськогосподарських районів та окремих підприємств з найбільш сприятливим нині ресурсним забезпеченням основних складових зовнішнього та внутрішнього середовища для організації й ефективного ведення господарської діяльності з виробництва м'яса яловичини.

2. Розробка та функціонування економічного механізму, який забезпечить одержання рівновеликого прибутку виробниками, переробниками і реалізаторами продукції м'ясної худоби на одиницю вкладеного капіталу з урахуванням терміну його обігу.

3. Прийняття державної програми пришвидшеного розвитку м'ясного скотарства, яка допоможе комплексно вирішити організаційні питання щодо створення культурних і поліпшення природних пасовищ, забезпечення насінням, добривами й технікою для догляду за пасовищами, наукового забезпечення, стандартизації всіх технологічних ланок організації виробництва й переробки продукції, надання державної підтримки галузі.

4. Пошук, формування і реалізація інвестиційних та інноваційних програм конкурентоспроможного розвитку галузі.

5. Визначення необхідних обсягів виробництва м'ясної продукції для гарантування продовольчої безпеки країни і нарощування експортного потенціалу.

У цих умовах підвищується значення стратегічних заходів із забезпечення стійкого розвитку і підвищення конкурентоспроможності м'ясного скотарства. Під сталим розвитком м'ясного скотарства розуміється багатоаспектна категорія, яка охоплює такі складові: фінансово-економічне забезпечення ресурсами для розширеного відтворення; розвиток виробництва на основі науки й інновацій; підвищення якості продукції; поліпшення екології і родючості землі на основі внесення органічних добрив; соціальний розвиток сільських територій. Повна реалізація усіх перерахованих заходів здатна забезпечити конкурентоспроможність продукції м'ясного скотарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Нами розроблено стратегію конкурентоспроможного розвитку підприємств м'ясного скотарства: місія, бачення, ціль, стратегічні можливості, конкурентні переваги у розрізі складових компонентів галузі, що забезпечить її ефективний розвиток і дасть можливість сформувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, етапи реалізації і типи стратегій (табл. 1).

Таблиця 1

Стратегія розвитку галузі м'ясного скотарства України

Осно-вні кате-горії	Зміст понять	Рівні м'ясного скотарства		
		Племінне скотарство	Виробництво яловичини	М'ясопереробна промисловість
Мета	Основна ціль	Збільшення поголів'я великої рогатої худоби на основі високопродуктивних племінних порід для повного забезпечення товарних господарств.	Забезпечення потреб населення країни і підприємств харчової промисловості вітчизняною яловичиною з метою підтримки продовольчої безпеки України.	
Бачення	Бажаний стан галузі	Розвиток вітчизняної племінної справи і впровадження високопродуктивних племінних порід і ліній. Стабілізація об'ємів виробництва і підвищення рівня конкурентоспроможності українських м'ясних порід.	Збільшення поголів'я великої рогатої худоби вітчизняних порід адаптованих до місцевих умов вирощування.	Збільшення частки споживання яловичини вітчизняного виробництва і підвищення ефективності і конкурентоспроможності м'ясної продукції.
Ціль	Загальне формулювання цілі	Забезпечення потреби господарств України з вирощування і відгодівлі у племінних тваринах м'ясних порід високої якості. Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних м'ясних порід і поступове витіснення з ринку порід зарубіжної селекції.	Підвищення рентабельності вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби. Забезпечення потреб м'ясопереробних підприємств України яловичиною у повному обсязі.	Забезпечення умов ефективного і конкурентоспроможного функціонування м'ясопереробного виробництва і стабілізація соціально-економічного стану сільських територій.
Стратегічні можливості	Ресурси, діяльність і процеси	Розробка раціональної організаційної структури управління у племінному скотарстві. Державна підтримка вітчизняної селекції племінної худоби.; створення нових порід і ліній за новітніми якісними параметрами.	Білья 3,7 тис. господарств займаються вирощуванням великої рогатої худоби (усіх форм власності). Високий потенціал продуктивності тварин м'ясного напрямку. Використання ресурсозберігаючих технологій. Ефективне використання кормів під час відгодівлі тварин.	Наявність в Україні більше 330 м'ясопереробних підприємств. Забезпечення високого виходу м'яса, шкур і побічної продукції під час переробки великої рогатої худоби. Розробка цінової політики на яловичину і м'ясну продукцію.
Конку-рентні переваги	Базові цінності	При вирощуванні великої рогатої худоби використовуються тварини отримані від вітчизняних районуваних м'ясних порід відповідно до природно-кліматичних зон України. Ціна вітчизняних м'ясних порід істотно нижча від зарубіжних. Тваринам вітчизняних м'ясних порід властиво: висока інтенсивність росту, висока кінцева жива маса, хороша оплата кормів; досконалі відтворні якості; висока молочність корів; можливість давати яловичину з оптимальним співвідношенням жиру і білка; стійкість тварин до захворювань та екстремальних умов зовнішнього середовища.	Високий потенціал можливого зростання чисельності поголів'я м'ясного контингенту і ефективності його вирощування у порівнянні з іншими країнами (наявність племінної бази, розвинене землеробство, відходи харчової промисловості тощо).	М'ясопереробні підприємства забезпечують зайнятість населення, формують соціально-економічну інфраструктуру населених пунктів. Наявність сировинних зон і резервів зростання підвищення ефективності і конкурентоспроможності м'ясного скотарства в країні.

Джерело: авторська розробка

Наукове обґрунтування стратегії розвитку м'ясного скотарства здійснювалося на основі теоретичних і методологічних аспектів стратегічного ринкового управління. Формуванням на цій основі відповідних концептуальних підходів, типів стратегій, етапів реалізації стратегії розвитку м'ясного скотарства України.

Для розвитку м'ясного скотарства, на наш погляд, найбільш доцільним є використання таких типів стратегій розвитку суб'єктів господарювання: захист перебування на ринку, фокусування на продукті, стратегія розвитку через диференціацію продукції, стратегія інтеграційного зростання. У межах кожної стратегії у розрізі двох рівнів виробничого циклу (племінне скотарство і селекція;

виращування і відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини) нами розроблено стратегічні завдання і шляхи їх вирішення (табл. 2).

Таблиця 2

Стратегічні завдання і результати реалізації стратегій розвитку галузі м'ясного скотарства України

Елементи стратегії	Стратегії			
	Захист перебування на ринку	Фокусування на продукті	Стратегія розвитку через диференціацію продукції	Стратегія інтеграційного зростання
Стратегічна мета розвитку м'ясного скотарства	Забезпечення умов ефективного і конкурентоспроможного функціонування м'ясного скотарства усередині країни і стабілізації соціально-економічного становища сільських територій; запобігання внутрішніх і зовнішніх загроз виробництва яловичини			
Завдання: племінне скотарство і селекція	Заходи з підтримки високого рівня проникнення на ринок зарубіжних селекційно-племінних фірм і їх продукції, у т. ч. захисна політика ціноутворення	Забезпечення державної підтримки і державного регулювання вітчизняного племінного скотарства і селекції, впровадження у м'ясне скотарство власних наукових розробок та інновацій у селекції і племінній справі	Фінансування селекційних програм, розвиток вітчизняної селекції, створення унікальних високопродуктивних порід м'ясного напрямку продуктивності у різних природно-кліматичних зонах нашої держави	Розробка раціональної організаційної структури управління у племінному скотарстві, об'єднання учасників селекційноплемінної справи за допомогою вертикальної інтеграції з метою посилення конкурентоспроможності племінних і генетичних ресурсів м'ясного скотарства України
Виращування та відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини	Митно-тарифне регулювання яловичини і м'ясної продукції	Підвищення седньодобового приросту живої маси тварин, скорочення втрат кормів під час годування, одержання 85–90 телят на 100 корів	Виділення земель для створення культурних пасовищ, розробка раціональної цінової політики (на племінну і товарну худобу, яловичину)	Удосконалення механізму взаємодії господарств з виращування і відгодівлі та м'ясопереробних підприємств; врахування взаємовигідних економічних інтересів виращування худоби і виробництва яловичини в країні
Результати реалізації стратегії розвитку: племінне скотарство і селекція	Збільшення чисельності поголів'я за рахунок м'ясних порід великої рогатої худоби; зростання частки вітчизняних племінних тварин на ринку	Забезпечення можливості придбання племінних тварин для якісного репродуктивного генетичного матеріалу; зростання попиту на вітчизняні породи; створення конкурентних переваг вітчизняних порід у порівнянні з зарубіжними	Впровадження високопродуктивних вітчизняних порід з найбільш адаптованими до природно-кліматичних зон утримання і виращування	Створення агропромислових формувань для досягнення економічних, організаційних і технологічних конкурентних переваг виробництва і виращування великої рогатої худоби
	Модернізація вітчизняного племінного скотарства і селекції, підвищення їх ефективності і конкурентоспроможності			
Виращування та відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини	Зростання частки яловичини у структурі споживання м'яса в країні, забезпечення продовольчої безпеки у цьому продукті харчування	Зростання середньодобового приросту живої маси тварин (до 1500 г); підвищення економічної привабливості м'ясного скотарства в країні	Зростання внутрішнього виробництва яловичини і м'ясної продукції; стабілізація цін на тварин і яловичину на внутрішньому ринку	Зростання ефективності переробки яловичини на м'ясопереробних підприємствах; створення кластерів; зменшення витрат на виращування великої рогатої худоби і виробництво яловичини
	Забезпечення стабільного функціонування і розвитку м'ясного скотарства України у довгостроковій перспективі			

Джерело: авторська розробка

Розглянемо більш детально кожен тип стратегії:

1. Захист перебування на ринку (дозволить збільшити поголів'я тварин і частку вітчизняних порід у структурі стада, наростити обсяги виробництва яловичини, розширити кількість племінних і товарних господарств).

2. Фокусування на продукті (можливість створення конкурентних переваг: вітчизняних порід у порівнянні з зарубіжними; м'яса яловичини, отриманої від вітчизняних порід; м'ясної продукції у порівнянні з необробленим м'ясом яловичини; головним принципом повинен стати наступний напрям – виращування і відгодівля великої рогатої худоби м'ясних порід – пріоритет м'ясного скотарства).

3. Стратегія розвитку через диференціацію продукції (створення таких вітчизняних м'ясних порід і технологій їх утримання, котрі у межах усієї галузі сприймалися як унікальні, з високими якісними характеристиками, що значно відрізняються від зарубіжних порід і гібридів, найбільш адаптовані до природно-кліматичних зон вирощування цих тварин в Україні, завдяки впровадженню нових високопродуктивних порід, створення і просування наукових розробок селекції і ветеринарії, формування стабільної репутації галузі тощо).

4. Стратегія інтеграційного зростання, за допомогою вертикальної інтеграції (пов'язана з можливостями об'єднання учасників селекційно-племінного і товарно-виробничого процесів за допомогою вертикальної інтеграції (для посилення конкурентоспроможності галузі); передбачає розширення сфери діяльності учасників за рахунок збільшення виробничого ланцюга (постачальник – виробник – споживач) і дозволяє зменшити витрати, контролювати якість племінної і товарної худоби на усіх етапах процесу виробництва, переробки і реалізації, розширити доступ до джерел сировини і споживачів, що дає істотні стратегічні переваги).

Отже, обґрунтована необхідність розробки і реалізації чотирьох типів стратегій розвитку підприємств м'ясного скотарства України (захист перебування на ринку, фокусування на продукті, стратегія розвитку через диференціацію продукції, стратегія інтеграційного зростання), реалізація яких дасть змогу відновити ефективне функціонування вітчизняних підприємств м'ясного скотарства на основі власних селекційних розробок і генетичних ресурсів, підвищити середньодобовий приріст тварин і економічну привабливість виробництва і переробки яловичини, а також рівень продовольчої безпеки країни. При цьому для подальшого функціонування і розвитку галузі на державному рівні слід розробити і реалізувати державну цільову програму "Розвиток м'ясного скотарства України".

Висновки з даного дослідження. Теоретично обґрунтовано і розроблено стратегію конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства України у розрізі складових компонентів галузі, що зорієнтована на ефективний розвиток і дає можливість формувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, типи стратегій суб'єктів господарювання та етапи їх реалізації. Такий підхід дає змогу виокремити такі найбільш привабливі стратегії для сталого розвитку суб'єктів господарювання м'ясного скотарства у сучасних ринкових умовах: захист перебування на ринку, фокусування на продукті, розвиток через диференціацію продукції, стратегію інтеграційного зростання. У межах кожної стратегії у розрізі двох рівнів виробничого циклу (племінне скотарство і селекція; вирощування і відгодівля великої рогатої худоби, виробництво і переробка яловичини) визначені стратегічні завдання і способи їх вирішення.

Література

1. Баланюк І. Ф. Аграрні відносини: соціально-економічна суть і місце в системі суспільних відносин / І. Ф. Баланюк // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 68–73.
2. Березівський П. С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства / П. С. Березівський // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6. – С. 165–169.
3. Вітков М. С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі: моногр. / М. С. Вітков. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 220 с.
4. Калинчик Н. В. Развитие и эффективное функционирование предприятий на рынке говядины : моногр. / Н. В. Калинчик, О. А. Саенко, В. В. Россоха. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 212 с.
5. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7–14.
6. Одінцов М. М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва : моногр. / М. М. Одінцов. – Черкаси : Брама-Україна, 2009. – 296 с.
7. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 4–19.
8. Стельмашук А. М. Становлення сталого розвитку тваринницькопродуктового комплексу / А. М. Стельмашук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 5. – С. 57–62.
9. Топіха В. І. Формування ринку тваринницької продукції в Україні: проблеми та перспективи / В. І. Топіха. – Миколаїв : МДАУ, 2004. – 221 с.
10. Ульяновченко О. В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі : монографія / О. В. Ульяновченко. – Харків : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2006. – 357 с.
11. Яценко В. М. Методологічні основи стратегічного прогнозування економіки АПК / В. М. Яценко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Серія: Економічні науки. – Випуск 24. – Частина II. – С. 47–50.
12. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / Укр. акад. аграр. наук, Ін-т розведення і генетики тварин ; за ред. М. В. Зубця, І. В. Гузева. – К. : Аграрна наука, 2005. – 176 с.
13. Скидан О. В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації : моногр. / О. В. Скидан. – Житомир : Вид-во "Житомирський національний агроекологічний університет", 2008. – 376 с.